

Arendt aan als motto voor Benjamins literatuurkritiek. Men kan het immers ook over een onvergetelijk leven of moment hebben, ook als alle mensen het vergeten zijn. Het wezen van een dergelijk leven of moment vereist dan dat het niet vergeten wordt, ook als de mens er geen gevolg aan geeft...

Zo greep Kafka naar de zeebodem van het verleden, hij wilde het verleden bewaren, ook als het geen waarheid bevatte, alleen al vanwege die "nieuwe schoonheid in wat verzwindt". (89) Het rijke, het zeldzame, de koralen en de parels worden uit de overlevering losgewrikt. Daar waar Sontag bij Benjamin de verbinding maakt met haar eigen denken tegen de interpretatie in, vist Arendt het beeld van de parelduiker op (een beeld dat zij ook zal uitwerken in haar laatste werk *Het leven van de geest*): wat leeft, is aan de ruïne van de tijd onderhevig, maar dit aftakelingsproces is tegelijk een kristallisatieproces en nieuwe gekristalliseerde vormen en gestalten ontstaan. Ze wachten op de parelduiker die ze naar boven zal brengen als 'denkbrokstukken' of fragmenten. Niet om het verleden te redden of te herbeleven, maar als nieuwe gekristalliseerde vormen en gestalten. De citaten die zoveel belang hebben in het werk van Benjamin zijn als struikrovers langs de weg, maar hun destructieve kracht bevat nog de hoop dat iets uit dit voorbijgane tijdperk overleeft, en wel omdat men het eruit losgeslagen heeft. Het citaat is "een denkbrokstuk" (85), het is een fragment, het is raadselachtig en dat heeft alles te maken met een poëtische manier van denken.

De vertalers, die schitterend werk leverden voor deze intrigerende essays, merken in hun interessante inleiding terecht op: "Beide auteurs verzetten zich uitdrukkelijk tegen elke poging om Benjamin te categoriseren of zijn ideeën in te lijven bij of af te leiden uit een denkbeweging of school. Ze prijzen Benjamins eigenzinnigheid, zijn moed om nergens bij te horen en de daarmee gepaard gaande eenzaamheid te dragen. Ze doen er alles aan om Benjamins oorspronkelijkheid en uniciteit tot hun recht te laten komen. Allebei maken ze duidelijk dat hij niet tot de klassieke filosofie behoort, maar op een dichterlijke manier denkt en zijn inspiratie in het werk van dichters en schrijvers zoekt." (8).

Dorine VERGOTE (plaats)

FILOSOFIE VAN DE RELIGIE-ZONDER-RELIGIE

John Caputo, *In Search of Radical Theology. Expositions, Explorations, Exhortations*, New York, Fordham University Press, 2020, 245 p., ISBN 9780823289196, € 31,45.

Het wordt wel gezegd dat Caputo zichzelf eindeloos aan het herhalen is. Dat is

evenwel niet helemaal eerlijk. Vooreerst is een herhaling nooit identiek aan het herhaalde, bovendien in het geval van Caputo gaat het om een eindeloze werking. Hij biedt geen systeem dat in elk boek gewoon wordt gekopieerd. Zijn radicale hermeneutiek raast zachtjes door de hele theologie en (godsdienst)filosofie en haalt overal de vooronderstellingen onderuit die niet als dusdanig worden aangereikt. In die zin gaat het heel consequent om een voortdurende beweging van deconstructie. Daarom is elk boek van hem – en er verschijnt er jaarlijks wel een – weerom lezenswaardig.

Caputo bewijst niets, dat zou ook inconsequent zijn. Hij wil namelijk voorbij het hele Cartesiaanse systeem van zekerheid en methode. Dat systeem heeft namelijk van het geloof een karikatuur gemaakt en van de theologie een wetenschap. Wat hij dan wél doet, lezen we in de ondertitel: inzichten uitstallen, ideeën exploreren, lezers en denkers aansporen om dat ook te doen.

Hij noemt dan ook radicale theologie de deconstructie van de traditionele, de confessionele en de natuurlijke theologie. Het gaat dus niet om een andere, nieuwe theologie maar om iets dat gebeurt met de oude theologie.

Radicale theologie is, strikt gezien, ook geen zuivere theologie. Er lekt van alles binnen en zelf loopt ze ook over in andere terreinen zoals filosofie, literatuur, kunst, politiek ... Misschien een speciale vermelding overlaten voor de ethiek? Is het eroderen en erotiseren van de christelijke ethiek, in de zin van minder streng en vriendelijker te worden, een zaak van voortschrijdend inzicht, de Geest misschien, of van een strategische belegering vanuit een decadente cultuur? Het eerste natuurlijk. Hij gewaagt van een verzwakking van binnenuit, daarmee tot op zekere hoogte Gianni Vattimo bijtredend. Die werking van de Geest geldt voor Caputo wellicht als een oud beeld voor de radicalisering die hij bepleit.

Die Geest wordt dan een Spook, met God als het Hoogste Spook. Derrida bedacht daarvoor het briljante 'hantologie' in plaats van ontologie. Het Hoogste Zijnde is hol, dat wist Nietzsche al. Voor Caputo wordt dat dan: 'Het spookt God' in de zin dat de naam ons achtervolgt, oproept, niet gerust laat. Heel goed gezien vertaalt hij Augustinus' onrustig hart, 'cor inquietum', met 'haunted heart'.

De eerste vier hoofdstukken bieden een elegante inleiding in de radicale theologie. Hoofdstukken 5. en 6. bieden een reactie op beschuldigingen dat Caputo té radicaal en te weinig theologisch denkt (door Aaron Simmons en Stephen Minister) en dan weer niet radicaal genoeg en veel te theologisch (door Martin Hägglund). Heel interessant wordt het daarna. In 7. 'Forget Rationality – Is There Religious Truth?' en in 8. 'Radical Theologians, Knights of Faith, and the Future of the Philosophy of Religion' gaat Caputo pas echt volop radicaal denken. De laatste hoofdstukken kunnen dan gelden als kanttekeningen waarin hij enkele vorige titels (zoals *Hoping Against Hope* en *The Folly of God*) nog eens oprakelt.

Radicale theologie is wat gebeurt in en met de traditionele theologie. Eigenlijk gaat het lijken op 'philosophy of religion-without-religion', lijkt mij. Waar de meeste traditionele theologie rapporteert aan een confessionele entiteit,

doet de radicale theologie dat niet. Die heeft eigenlijk geen specifieke ‘subject matter’; haar zaak, ‘Sache’, is het opschrikken, opjagen, verstoren van de traditionele theologie(ën). Daarom staat ze niet op zichzelf, is het ook geen positieve, laat staan natuurlijke theologie. Ze bestaat zelfs niet, het is geen ding of feit maar een gebeuren als deconstructie. Daarvan zei Derrida: “Wat is het? Niets! Wat is het niet? Alles!” Ze existeert niet maar persisteert en insisteert *in de naam*. De werking van de radicale theologie is radicaal hermeneutisch – niet in de zin van Schleiermacher maar in die van, paradoxaal genoeg, Derrida. Dat impliceert dat transcendentale ankers, die betekenis moeten vastzetten, er geen vat op hebben. De hermeneutische radicalisering bestaat er juist in om die ankers te lichten en het denken alsook de naam zelf vrij te laten.

Evenals in een vorig werk (*The insistence of God*) bekennt Caputo hier zijn bekering van Kantiaan naar Hegeliaan. Daarvan was en ben ik weinig onder de indruk. Het lijkt mij dat zijn kritiek op Hegel eigenlijk heel Kantiaans is. Op die manier zou een Hegeliaanse kritiek op Kant en een Kantiaanse kritiek op Hegel ongeveer allebei bij Caputo’s radicale theologie uitkomen. Dat komt hierop neer: radicale theologie is een hermeneutiek die de moderne metafysiek, opgehangen aan Kant én Hegel, aan die tensie ertussen, erodeert. Wel volg ik Caputo waar hij zegt dat de benadering van Kant veel formeler is dan die van Hegel. Uiteindelijk geldt inderdaad bij Hegel een grotere continuïteit tussen religieuze voorstellingen en wijsgerige begrippen dan bij Kant. Dat echter Kant God zou afzonderen uit het denken om een piëtistisch geloof te vrijwaren, dat lijkt mij iets te vérgaand, zeker wanneer Kant God weer binnenhaalt binnen het bereik van de ethiek.

Maar dus weer een zeer lezenswaardig en olijk geschreven, boeiend en uitdagend boek van de grootste theologische deugniet van onze tijd.

Erik MEGANCK (Herbeumont)

PERSOONLIJKE KEUZE, POLITIEKE KEUZE

Amia Srinivasan, *The Right to Sex*. Londen, Bloomsbury, 2021, 276 p., ISBN 9781526612533, €26,95.

Bestaat er een recht op seks? Dit was de vraag waarmee filosofe Amia Srinivasan in 2018 aan de slag ging in een spraakmakend essay voor de *London Review of Books*. Drie jaar later verscheen een herwerkte versie van dit essay samen met vijf